

Takács Róbert

Nyugati filmsztárok a szocialista Magyarországon – a kulturális képes újságok fotói

Bevezetés

1981 márciusában a *Film Színház Muzsika* hetilap az olvasói levelekre adott válaszai között egy, a címlapszerkesztést ért kritikára reagált.

„Szelídebb okon ró meg minket Simon Lilian [...] írván, hogy furcsának találja némely címlapunk kiválasztását. Említi példaként Laura Autrey-t: Ki ő és miért címlap Pesten?... Lehet, hogy valakinek »szívügye?« Magyarázkodjunk? Évente 104 címlap, vagy ötven olyan külföldi film, amelyben még ismeretlen (vagy itthon ismeretlen) színész-színésznő játssza a főszerepet. Emlékeink szerint jó néhányukból – akiket így mutattunk be az olvasónak – később világhírű sztár lett. Egyébként szerkesztőségünk létszáma meglehetősen kicsi, valutakeretünkéből is csak a legfontosabb utakra futja: ennyi »szívügy« már csak technikailag sem lehetséges.”¹

1981 januárjában valóban ott mosolygott a címlapon Laura-Leigh Autrey, ám a lap nem mutatta be az IMDB-adatbázisban sem szereplő titokzatos színésznőt, így azt sem tudjuk, mit keresett egy alig ismert amerikai színésznő a szocialista kulturális hetilap címodalán az 1980-as évek elején. Joggal feltételezhetnénk, hogy ott, ahol a hatalom a nyilvánosság számára (kultúr)politikai elvárásokat fogalmaz meg, a nyugati kultúra képviselőinek előfordulása sem pusztán statisztikai kérdés, s nem is piaci döntés, hanem kultúrpolitikai jelentőséggel bír.

Az alábbi tanulmány e kérdéskörnek ered a nyomába. Miképp jelentek meg a nyugati, mindenekelőtt amerikai filmművészek a magyar képes lapokban? Mit árul el megjelenésük gyakorisága a címlapokon, s az miképp viszonyult a nyugati filmek elérhetőségéhez? Kimutathatók-e jelentős eltérések, fáziskésések? S végső soron elárul-e ez bármit a szocialista nyilvánosság működéséről, a nyugati és szocialista kultúra „versengéséről”? Elsődleges forrásként maguk a képes lapok kínálnak, mindenekelőtt a filmes profilú *Film Színház Muzsika*, illetve az 1979-ig

¹ *Film Színház Muzsika* 1981. március 28. 21.

közönséglapként megjelenő *Filmvilág*, míg a sajtóirányítás elvárásait az agitációt és propagandát irányító szervek levéltári irataiból rekonstruálhatjuk.

A nyugati filmek jelenléte és a sztárokhoz való viszony

A hidegháborús elzárkózás a mozik műsorán is nyomot hagyott, s bár a „Nyugattal” való szakítás nem volt teljes, az 1948-ig koalíciós alapon működtetett mozihálózat műsorát meghatározó hollywoodi, francia, olasz és angol filmek ezután szinte teljesen eltűntek, s a mindössze évi mintegy 60 filmre olvadó filmkínálatnak alig tizede készült a szovjet galaxison kívül.

Ugyanakkor már a desztalinizáció korai szakaszában alapvetően megváltozott a magyar filmátvételi politika: 1954 és 1956 között évente mintegy harminc új, nem szocialista film volt látható.² Az 1950-es és 1960-as éveket – a nem szocialista filmkínálaton belül – az olasz és francia film dominanciája jellemezte, de Hollywood 1957. decemberi visszatérésétől kezdve az amerikai filmek száma is nőtt, s az 1970-es évekre az USA felzárkózott a nagy európai filmgyártók mögé, majd az évtized végétől a Szovjetunió után a második legnagyobb filmexportőrré vált Magyarországon.

A nem szocialista gyártású filmek átvételi arányát – határozatba foglalt mennyiségi kvóta nélkül – az 1980-as évek közepéig ezzel együtt 38–42% között tartották. A nyugati filmek közönségrészesedése azonban ennél – főleg a városokban – magasabb volt: az 1960-as években 50% fölé kúszott, s az 1980-as évek első felében a vetítéseknek mintegy 60%-át s a nézőszámnak pedig már nagyjából háromnegyedét nyugati filmek adták.

A fentiek ismeretében az, hogy a nyugati filmek jelenetei és szereplői a magyar sajtóban is feltűntek, nem váratlan fejlemény. Ugyanakkor az, hogy a két közelebbről vizsgált magazin címlapjára és hátlapjára a Kádár-kor évtizedeiben szinte mindvégig színészportrék kerültek, egyáltalán nem következett a szocialista kultúrpolitika elveiből. A kiépülő kommunista rezsim minden téren hadat üzent a „sztárkultusznak”. „A munkaerkölcsre, új munkafegyelemre van szükség, [...] meg kell teremtenünk az új típusú színészt, aki nem sztár, hanem a nép színésze” – állt a színészközgyűlés elé kerülő határozati javaslatban 1949 januárjában.³ A Kosuth-díjas Rátkai Márton két év múlva úgy nyilatkozott: „A sztár rendszer örökre eltűnt. Senki sem siratja. A színész ma nem sztár, sokkal több annál: művész, aki-

² Takács 2022: 58.

³ *Magyar Nap* 1949. január 16.

nek alkalma van arra is, hogy művelődjék.”⁴ A korszak színészideálja népművelő volt, aki kilépett a kőszínházak zárt világából, és hivatástudattal járta az üzemeket, s a vidéki kultúrotthonokat, hogy az ott játszott művek történeteiben, konfliktusaiban az egyszerű emberek magukra ismerjenek, s azokból ösztönzést nyerjenek.⁵ S bár Rátkai is hangsúlyozta, hogy a színészek semmiben sem szenvednek hiányt, a színészsztárság elsüllyesztése a fizetések süllyedésével járt együtt.

Mindennek a következményei a képes lapokban is tetten érhetők voltak. A *Film Színház Muzsika* elődje, a *Színház és Mozi* borítóját szinte kizárólag magyar és szovjet művészek népesítették be, ám a fényképész és szerkesztő a középpontba nem a színészt, hanem a művet állította. Az 1950-es évek első felében a képeken többnyire nem egy-egy színész szerepelt, hanem több, s a hangsúlyos maga a jelenet volt. Arra is volt példa, hogy nem színházi vagy filmes tárgyú kép került a címlapra, mint 1953 augusztusában a bukaresti Világifjúsági Találkozóra érkező szovjet fiatalok csoportja.⁶

Azonban – és ez érdemi változásként hatott – 1953-tól, ha ritkán is, már nyugati színészek is feltűntek e kéthetente megjelenő lap hátsó borítóján, mint az angol Rosamund John, a hatalom által korrumpált munkásvezetőről szóló *Tövis és borostyán* főszereplője, az osztrák Elfie Mayerhöfer, Lucia Bosé és Raf Vallone az olasz neo-realizmus egyik legtöbbször tartott alkotásának, a *Róma 11 órájának* egy jelenetében, s novemberben egy másik olasz színészdúó, Massimo Girotti és Eleonora Rossi.⁷ Viszont a *Színház és Mozi* 1955-ös lapszámait pörgetve olyan érzésünk támad, mint ha e kulturális kiadvány címlapja a desztalinizáció-resztalinizáció lakmuszpapírja volna. A korábbi előadás- vagy filmjeleneteket megjelenítő borítók után az április végéig megjelent 16 számból 13-at a szovjet Nyina Gerebeskovát leszámítva egy-egy magyar színész képével „hirdették”, ráadásul a *Liliomfi*t alakító Darvas Iván kivételével mindannyian „premier plán”-ban kerültek a címlapra. Az április utolsó napjaiban megjelent május 1-ji számtól kezdve azonban a fő szabály újra csak az lett, hogy címlapra ne az egyes színészegyéniségek, hanem jelenetek kerüljenek.

Ugyanakkor 1954-től a belső oldalakon is egyre-másra feltűntek nyugati színészek, nemcsak a filmvásznon is látható Gérard Philipe vagy Jean Gabin, hanem például a szovjet blokkban gyakorlatilag ismeretlen Marilyn Monroe is – Chaplin, Lawrence Olivier, Audrey Hepburn, Romy Schneider, Gérard Philipe társaságában egy, az NDK képes magazinjától, a *Neue Illustrierte Berlinter*től átvett fotómontázson.⁸

⁴ *Magyar Nemzet* 1951. február 7.

⁵ Ring 2022: 152–154.

⁶ *Színház és Mozi* 1953. augusztus 7.

⁷ *Színház és Mozi* 1953. április 24; 1953. július 24; 1953. augusztus 14; 1953. november 6.

⁸ *Béke és szabadság* 1955. október 12. 14.

II. SAJTÓILLUSZTRÁCIÓK

A forradalom leverése utáni sajátos szituációban átmenetileg megugrott a nyugati film- és médiacsillagok jelenléte a magyar nyilvánosságban. Az értelmiségi ellenállás megtörése és a rendteremtés közepette a kulturális irányítás bizonyos frontokról visszavonult. Így például a mozik műsorpolitikája kifejezetten „liberálissá” vált, a tudatosan került szovjet filmek mellett nagy teret engedve a már bemutatott nyugati, jelentős részben szórakoztató filmeknek. Hasonló trendek tetten érhetők a könyvkiadás, a színházi műsorok, illetve a képzőművészet (lásd a tavaszi tárlatot) terén,⁹ miközben a megtorlással párhuzamosan a kora kádári kultúrpolitika felvállalta a desztalinizáció továbbvitelét a kultúra területén, amit kiválóan példáz az 1956 októberének közepén kiadott *Nagyvilág* újraindítása 1957 áprilisában.

A sajtó azonban ezekben a hónapokban túlszaladt a pártvezetés számára a depolitizálás jegyében elfogadható szinten. Nyugati szépségkirálynők, technikai csodák mellett rég vagy sosem látott színészek, színésznők is helyet kaptak a lapokban. Köztük Gina Lollobrigida, az őzikét megpuszító Marina Vlady (*Ki szeretne az őzike helyében lenni?* címmel), a fesztelenül kacagó Marilyn Monroe és a vadul éneklő Elvis Presley.¹⁰ A „sztárkultusz” visszatértét hirdette az a *Magyar Ifjúság* címlapján elhelyezett grafika, amely ismert magyar színészeket, színésznőket állított dobogóra: a népszerűségi versenyt Ruttkai Éva és Darvas Iván nyerte az olvasók szavazataival.¹¹

A vérbe fojtott forradalom után viszonylag későn, 1957 májusában indult útnak az új színházi és filmes hetilap, a *Film Színház Muzsika*. A címlapra egy a természetben táncoló balettruhás lány képe került *Tavaszi fény* címmel, ami mindenekelőtt az újrakezdést szimbolizálta.¹² A második szám címlapján Bara Margit szerepelt,¹³ s innentől a következő évtizedek során végig az maradt a jellemző, hogy a színházi és filmes hetilap első oldalán egy-egy művész portréja „adta el” a lapot, s még a színpadi vagy filmes jelenetek is lényegében páros arcképként jelentek meg. 1957-ben e „szabály” alól Colette Dereal volt kivétel, akit a visegrádi Duna-parton kétrészes fürdőruhájában kapott lencsevégre a lap fotósa, Kotnyek Antal. A francia színésznő az első magyar–nyugati filmes koprodukció, a *Fekete szem éjszakája* forgatásának szünetében tett látogatást a Dunakanyarba.¹⁴

⁹ Lásd erről Takács 2016.

¹⁰ *Magyar Ifjúság* 1957. január 5. 4; *Magyar Ifjúság* 1957. február 2. 1; *Magyar Ifjúság* 1957. március 2. 4; *Magyar Ifjúság* 1957. február 2. 6.

¹¹ *Magyar Ifjúság* 1957. március 9. 1.

¹² Szigethy Gábor e képpel ragadta meg a forradalom utáni konszolidáció sajátosságait: Szigethy 2005.

¹³ *Film Színház Muzsika* 1957. május 24. 1.

¹⁴ *Film Színház Muzsika* 1957. július 12. 1; *Film Színház Muzsika* 1957. július 12. 12–14.

Bár a magyar sajtóban a sztárkultusz és bizonyos fokig a nemiség – elsősorban a női test – megjelenítése szelídített formában zöld utat kapott, a nyugati sztárkultusz kritikájával igyekeztek kijelölni a határokat is:

„Sztárokat csinálnak olyanokból, akik nálunk statisztáknak sem felelnének meg. A magazinokban naponta láthatók nagy sztárok, sőt még színészi képességekkel megáldott művésznők is (Liz Taylor, Sophia Loren) a legpucérabban, hasra fekve, vagy terpeszállásban, premier plánban. Nem a kis görlek, hanem a vezető sztárok. A kis görlek a magazinok utolsó oldalain hirdetik, hogy izgalmas, vagy vicces meztelen képeik mennyiért kaphatók”

– írta állítólag a hetilap felelős szerkesztőjének egy 1956-ban Kanadába távozott színész ismerőse.¹⁵

Ezzel együtt a feléledő sztárigényt a hírrovatok is igyekeztek kiszolgálni. A többnyire filmekhez, szereplésekhez kötődő sztárhírek gyakran olyanokról is szóltak, akik nem fértek be a filmátvétel viszonylag szűk kereteibe. A legnagyobb név közülük az a Jayne Mansfield volt, akit – miután a Kőbányáról induló testépítő-színész Mickey Hargitay feleségül vett, s 1961-ben, valamint 1963-ban is hazalátogattak – a magyar képes lapok afféle saját hollywoodi sztárként kezeltek, s több riportban is foglalkoztak az álompárral.¹⁶

1. kép. Jayne Mansfield amerikai színésznő és magyar férje, Mickey Hagitay a *Film Színház Muzsika* hetilap címlapján 1963-ban

¹⁵ *Film Színház Muzsika* 1957. augusztus 23. 23.

¹⁶ Takács 2022: 96–98.

II. SAJTÓILLUSZTRÁCIÓK

A rajongókat a sztárok levelezési címével is kiszolgálták. A *Film Színház Muzsikában* ez 1957-ben „Ödön maci”, a levelezési rovat figurájának reszortja volt: „Aranyos lánykáim, – összeszámoltátok-e, hogy hány címet kértek tőlem egyszerre? Ugye nem! Na, én elárulom nektek. Pontosan hetvennyolcat! Ez aztán igen! Lányok, lányok, nem sok ez egyszerre?” – válaszolta Ödön 18 leány közös kérésére.¹⁷ Ám a hamarosan sutba dobott Ödön maci után is működött a *Szerkesztőség postája* rovat a lapban, amely az olvasók kérései mellett rendszeresen bemutatott – fényképpel – egy-egy színészt is, a későbbi évtizedekben pedig a lapok lehetőséget biztosítottak arra, hogy a sztárfotókat gyűjtők cserélgethessenek egymással.

A képes magazinok borítói

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, milyen tendenciákról árulkodnak a két filmes közönséglap borítóképei. A címlap – s kisebb mértékben a hátlap – „adja el” a lapot, ezt nem csak az olvasók szűkebb köre látja, így joggal feltételezzük, hogy ezt a kultúrpolitika is nagyobb figyelemmel kísérte. Azt is feltételezhetjük, hogy a címlapszerkesztés ezért tekintetbe vette a vélt és valós kultúrpolitikai elvárásokat, „vonalasabb” volt, mint a belső lapok esetében, ahol könnyebb szívvel elhelyezhettek bulvárosabb vagy a szocialista kultúrán kívül eső tartalmakat.

A két lap adatainak értelmezésénél figyelembe kell vennünk, hogy a *Filmvilág* kizárólag filmes lap volt, így az évi 52 borítóképen csak színészek kaptak helyet, míg a *Film Színház Muzsika* hármasköréből adódóan a 104 fotón a filmes, színházi és zenei előadóművészek osztoztak, a színházi vonatkozású képeken pedig elsősorban magyar színészek szerepeltek. Ezért a *Film Színház Muzsika* borítólapjain a magyar színészek és színésznők aránya csupán az 1960-as évek közepén esett 50% alá, s mindössze három olyan év fordult elő, 1963 és 1965 között, amikor a fotók relatív többségét sem a magyar hírességek képei adták. 1957 és 1960 között, majd 1972-től a rendszerváltásig a magyar művészek aránya a 60%-ot is meghaladta, az 1980-as években 68–88% között mozgott. A *Filmvilágban* a magyar színészek aránya 1966-ig eltérően alakult, az induló évet, 1958-at kivéve egyharmad alatt maradt, és ezen belül a mélypontot (18–22%) néhány évvel korábban, 1959 és 1962 között érte el. 1967-től viszont már ebben a kiadványban is a magyar színészek szerepeltek leggyakrabban a borítón, viszonylag széles skálán, 44% és 75% között ingadozva.

A magyar színészábrázolások megritkulásával emelkedett meg a nyugatiak jelenléte, noha az már 1957–1958-ban sem volt alacsony: a *Film Színház Muzsi-*

¹⁷ *Film Színház Muzsika* 1957. július 5. 38.

kában 20–24%, a *Filmvilágban* ennek majdnem kétszerese. A fáziseltolódás is kimutatható: a *Filmvilágban* 1960 és 1966 között a borítófotók több mint felére kerültek nyugati sztárok, míg a *Film Színház Muzsikában* 1962 és 1972 között haladta meg folyamatosan a szerényebb egyharmados szintet, de a csúcspontban a fotók 53%-án voltak nyugati színészek. 1963 és 1973 között – miközben az 1960-as évek második felében a nyugati sztárok címlapjelenléte mindkét lapban visszafogottabbá vált – alapvetően összhangban voltak a nyugati színészek fotóinak arányai a két lapban. 1974–1975-ben kifejezetten ritkán kerültek nyugati sztárok a filmes magazinok kitüntetett helyeire. A nagyobb visszaesés a *Filmvilágban* történt: a nyugatiak aránya 13–14%-ra csökkent. Ám az inga is e lapnál lendül nagyobb mértékben vissza az 1970-es évek végén, 1979-ben újra 53%, miközben a *Film Színház Muzsikában* egy szerényebb, 25% körüli szinten mozgott 1983-ig, majd 20% alatti szintre esett.

Egyrészt tehát az látható, hogy az 1960-as évek elején „a lovak közé kerül a gyeplő”, a filmes közönséglapok gyakran nyugati alkotásokat és sztárokat népszerűsítettek, s ekképp szolgálták ki az olvasóközönség ízlését. A kultúrpolitikai igazodást elsősorban az jelezte, hogy többnyire mindezt a hátsó borítón tették. A *Filmvilágban* 1964 előtt és 1971–1979 között volt ez világos tendencia: utóbbi szűk évtizedben a harmincöt címlapképpel szemben a hátsó borítókra 256 nyugati színész került, ezen belül 1975–76-ban egy címlapképre ötven hátsó borítás fotó jutott. A *Film Színház Muzsikában* is csak az 1960-as évek közepén nőtt meg a nyugati sztárok aránya a címlapon, de a 1963 és 1965 közötti 17–22 kép is jócskán elmaradt a hátsó borítókon szereplőktől.

Változott a nyugati színészsztárok közötti belső arány is. Az 1960-as években a nyugati csillogást a francia és olasz művészek jelentették. 1957 és 1969 között a *Film Színház Muzsikában* kilenc évben is e két nemzet színészei adták a nyugati sztárok legalább 60%-át, de volt év (1962), mikor háromnegyedét, miközben arányuk a fennmaradó négy évben is elérte az 50%-ot. A következő évtizedben – pontosabban 1978-ig – inkább utóbbi lett az átlagos: a francia és olasz celebritások előfordulása – 1970 és 1977 kivételével – a nyugatiak között 52–58% között mozgott, ám 1978-tól a rendszerváltásig meg sem közelítette ezt a szintet. Ezzel párhuzamosan az 1970-es években emelkedett tartósan 20% fölé az amerikai színészek előfordulása a nyugatiak között, s vált – nagy hullámváz mellett – dominánssá ebben a kategóriában a rendszerváltásig. A két kiemelkedő év 1981 és 1983 volt, amikor 24-ből 15-ször, illetve 27-ből 21-szer amerikai volt a nyugati művész a hetilap fotóin.

A *Filmvilágban* a francia–olasz dominancia 1971-ig érvényesült, s még kirívóbb volt: néhány évet leszámítva 62% felett maradt. Ezt követően azonban az

II. SAJTÓILLUSZTRÁCIÓK

amerikai művészek – 1976 kivételével – sűrűbben szerepeltek e fotókon, mint a franciák és olaszok együttesen, arányuk többnyire elérte vagy meghaladta a 40%-ot. Vagyis a nyugati sztárvilágon belüli átrendeződés, Hollywood térnyerése az európai sztárok rovására közös tendencia volt. Ez az időszak – az 1970-es évek második fele, 1980-as évek eleje – egybeesett azzal a folyamattal, amelynek során az amerikai film végérvényesen átvette az első helyet a nyugati filmkínálaton belül.

A magyar és nyugati színészek magas előfordulási arányának azonban volt egy másik oldala is, a „szocialista sztárok” szinte teljes hiánya. A szovjet galaxis jeleseinak aránya 1961-ig visszafogottnak nevezhető: a *Filmvilág*ban 20–30%, a hármas profilú *Film Színház Muzsikában* 11–15% közötti, aminél a nyugatiak jelenléte már ekkor magasabb volt. Pedig a hruscsovi időszakban a szocialista világ még megpróbált saját sztárokat felmutatni, a nyugati játékszabályokhoz, a nagy filmfesztiválok logikájához idomulni, s igyekezett propagálni a szocialista filmművészet „arcait”. Sophia Loren, Gina Lollobrigida, Simone Signoret, Audrey Hepburn mellé emelték a szovjet Tatjana Szamojlovát, Ariadna Sengeláját, a csehszlovák Jana Brejchovát, a lengyel Beata Tyszkiewiczet. A *Film Színház Muzsika* Szamojlováról készített 1959-es képriportja például így fogalmazott: „S Tatjana a Szállnak a darvakkal az egész világot meghódította. Moszkvától Párizsig, Brüsszeltől Tokióig a mozilátogatók ma már úgy tartják számon Tatjana Szamojlovát, mint a filmművészet egyik csillagát.”¹⁸ 1961-es párizsi útja során pedig képes riportot hirdetett, hogy Brigitte Bardot Szamojlova nagy csodálója, aki közös filmet szeretne készíteni vele.¹⁹

Moszkva 1959-től saját filmeseménnyel lépett elő. A *Film Színház Muzsika* 1961. július 21-i számának címlapján Szamojlova és Szergej Bondarcsuk Gina Lollobrigidával együtt mosolyog az olvasóra a moszkvai filmfesztiválról,²⁰ amely ekkor olyan esemény volt, amelynek nyugati vendégei – mint az autogramkérők gyűrűjéből előbukkanó Lollobrigida vagy az ugyanott, ugyanakkor a Lollobrigidával megegyező fehér ruhában összetalálkozó Elizabeth Taylor²¹ – is a szocialista centrum fényét voltak hivatva növelni.

¹⁸ *Film Színház Muzsika* 1958. november 14. 20–21.

¹⁹ *Film Színház Muzsika* 1961. január 27. 39.

²⁰ *Film Színház Muzsika* 1961. július 21. 1.

²¹ *Film Színház Muzsika* 1961. július 21. 10; *Film Színház Muzsika* 1961. július 21. 15.

2. kép. Gina Lollobrigida olasz színésznő autogramkérők gyűréjében az 1961-es moszkvai filmfesztivál alkalmával

Az 1960-as években e szerény jelenlét minimálisra csökkent a filmes magazinok borítóin, s még e tekintetben is érződik az április 4. és november 7. körüli lapszámok szovjet címlapfotóin a musz-igyekezet.²² Az 1975-ös „ünnepi év” volt az egyetlen 1962 és 1989 között, amikor több szovjet színész fotója került a *Film Színház Muzsika* címlapjára, mint amerikaié. Vagyis a szocialista filmművészet messze elmaradt a műsorkínálatban való tényleges jelenlététől, s előfordulhattak évek, amikor tizedannyi fotón sem találkozhattak velük az olvasók, mint a nyugati társaikkal. A *Film Színház Muzsika* képeinek 10-11%-át érték el a „kivételesen jó” években, arányuk többnyire 3–7% között mozgott.

A sajtóirányítás szemet huny

Megválaszolandó kérdés, hogy a sajtóirányítás regisztrálta-e ezeket a folyamatokat, és ha igen, tett-e valamit a megváltoztatásuk érdekében. Az 1956 után több-kevesebb rendszerességgel készült lapértékelésekben alig szerepelt a képekre, képszerkesztésre vonatkozó kritika, még a kifejezetten képes anyagra támaszkodó lapok

²² Musz-anyagnak hívták azokat a cikkeket, amelyeket a lapoknak évfordulók, állami és pártsemények stb. kapcsán kötelességszerűen kellett közölniük.

II. SAJTÓILLUSZTRÁCIÓK

esetében sem. Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1968-ban vette napirendjére a képes hetilapok munkáját, ám ebben is csak olyan szempontok, kifogások jelentek meg a képszerkesztés kapcsán, mint a szenzációhajhászás, az önálló képriportok hiánya s az anyagi okokkal magyarázható gyenge képminőség. Az értékelés azt is aláhúzta, hogy a magyar képszerkesztők rá vannak utalva a nyugati képes magazinokra.²³ Az MTI Fotó szerkesztőségének 1976-os értékelése a fotórészleg túlságosan gazdasági szemléletét és ettől nem függetlenül a „pornográfia” megjelenését bírálta. Ez utóbbi általánosságban a lapok képanyagával – és más vizuális műfajokkal, a filmtől a zsebnaptárig – kapcsolatban felmerülhetett, s a – főleg női – filmsztárok képei közül könnyen találunk olyanokat, amelyek átlépték a „szocialista ízlés” határait.²⁴

Az általunk vizsgált lapok közül a *Film Színház Muzsikáról* egyetlen értékelés maradt fenn, 1966-ból. A KB Kulturális Osztálya által jegyzett anyag – az 1960-as évek közepén tapasztalható arányeltolódások miatt nem váratlanul – felvetette a címlapszerkesztés kérdését. Az elemzés csak egy évfolyam 37 lapszámára terjedt ki: a borítóképek között 38 magyar, 34 nyugati, emellett egyetlen szovjet és egyetlen szocialista színész fotóját számolta össze.²⁵ Így az 1966-os év alacsonyabb nyugati arányain – az 1965-ös 48% után 36% – érződhet a lapértékelés pillanatnyi hatása is, ám ez nem járt a szovjet és szocialista színészek alacsony előfordulásának korrekciójával: 1965-ben és 1966-ban egyaránt 8-8 képen szerepeltek, majd az 1967-es kerek évfordulón 11 fotón, miközben a nyugatiak aránya visszakúszott 40% fölé.

A lapot a szenzációhajhászás kritikája sem kerülte el, a nyugati kép- és híryananyag kapcsán mindenekelőtt a *Pillantás a világba* című rovatot marasztalták el: „Mintha a nyugati fotóügynökségek kirakata lenne. Előszeretettel választanak ki csinos, de művészileg kétes, ismeretlen nagyságokat.” Megemlítették az érdektelen részletek hírré tupírozását is: „Thea Flemminget Miss B. Bardottá választották”; „Mia Farrow Frank Sinatra kérésére rövidre vágatta a haját”; „Jocelyn Lane gitározik, s muzikális a macskája”;²⁶ „S. Hampshire az angol színésznők közül először viselt térd felett 6 inch-csel végződő bundát”.²⁷

²³ Jegyzőkönyv az Agitációs és Propaganda Bizottság 1968. november 30-i üléséről. MNL OL MK-S 288. f. 41/105. ő. e.

²⁴ Feljegyzés az MTI és az MTI Fotó munkájáról (1976. január 19.) MNL OL XIX-A-24b 99. d.

²⁵ Előterjesztés az APB részére a Film Színház Muzsika munkájáról (1966. szeptember 9.) MNL OL 288 f. 33/1966/1. ő. e.

²⁶ A tárgyszerűség kedvéért: Mia Gemberg gitározott a muzikális cicával, Jocelyn Lane Elvis Presley mellett kapott szerepet. *Film Színház Muzsika* 1966. január 28. 29.

²⁷ Uo.

A fenti Mia Farrow-kép a sztárfotók – illetve szélesebb értelemben a sztárjelenség – egy további, viszonylag nehezen számszerűsíthető aspektusára is fényt vet, miszerint a magyar lapok rendszeresen beszámoltak új öltözködési, frizúra- és egyéb divatokról, amelyet nyugati sztárok is közvetítettek. Direkt hatást érhettek el a lapok fotóin feltűnő Marilyn Monroe-, Sophia Loren- vagy Victoria Principal-frizurák. Ahogy egy fodrászriport alanya fogalmazott: „Máskor meg fényképet is hoz némelyik fiatal – csatlakozik a beszélgetéshez Pál István [szegedi] üzletvezető. – Például egy kedvenc színész képét, hogy olyan frizurát készítsünk.”²⁸ A magyarországi sajtó – lenéző-elnéző modorban, időnként képekkel megtámogatva, beszámolva az újabb nyugati divathullámokról – maga is elősegítette ezek terjedését a hulahopptól a twisten át az aerobícig. Utóbbit például nyugati színésznők – mindenekelőtt Jane Fonda és Sydne Rome vagy az aerobicruhát tervező Brook Shields – fotói is népszerűsítették.²⁹

Ismeretlen ismerősök

A bevezetőben említett Lara-Leigh Autrey inkább kivételnek számított: a címlapokról rendszerint azok az arcok mosolyogtak a leendő olvasókra, akiket a színházakban, mozikban – majd egyre inkább a televízióban – már láthattak. Az amerikai sztárok fotóinak 1970-es évek végén tapasztalható felfutásában – Hollywood térnyerésén túl – a televíziónak is volt szerepe, mindenekelőtt az olyan filmsorozatoknak, mint az 1973-ban vetített *Hosszú, forró nyár*, a *Kojak* vagy a *Charlie angyalai*. Utóbbi női főszereplői közül 1979-ben és 1980-ban Cheryl Ladd, 1984-ben Tanya Roberts került a *Film Színház Muzsika* címlapjára, míg Farah Fawcett az 1983/84-ben szűk egy évet megélt plakátoldalon szerepelt. Utóbbi gyakran volt látható fotókon is. „A színészek népszerűségét Amerikában könnyű lemérni: akinek a fényképe a legjobban fogy, annak már nem kell törnie-zúznia magát új szerződésekért” – avatta be a kapitalista filmvilág feltételezett működésébe az olvasóit a filmes hetilap 1977-ben; hozzátéve, hogy az aktuális sztár, Farrah Fawcett Majors reggel ötkor hatvan gugolással indítja a napot, sokat sportol, és több képét adták el, mint Marilyn Monroének. Természetesen e fontos információk mellé Fawcett – nevetős, teniszruhás – fényképét is elhelyezték a lapban, a rövidke írás pedig az *Új nőideál* címet kapta.³⁰

²⁸ Csongrád Megyei Hírlap 1974. június 29.

²⁹ Például: *Film Színház Muzsika* 1983. április 30. 26.; *Magyar Ifjúság* 1983. április 22; *Képes Újság* 1983. június 28. 18; *Film Színház Muzsika* 1984. február 4. 26.; *Film Színház Muzsika* 1983. augusztus 6. 25.

³⁰ *Film Színház Muzsika* 1977. július 30. 23.

II. SAJTÓILLUSZTRÁCIÓK

Különösebb azonban a *Charlie angyalai*-jelenségnél két másik amerikai sorozat, a *Dallas* és a *Dynasty* esete. Az 1980-as évek első felében ugyanis a *Dallas* több szereplője a filmes újságok címlapjára került, s minden fontosabb karakterről írtak a magyar lapok, annak ellenére, hogy a *Dallas* csak a rendszerváltás után, 1990. december végétől volt látható a Magyar Televízióban, hiszen az amerikai kapitalizmust megtestesítő család viszáljai s az ellenállhatatlan negatív karakterek,³¹ a reflektálatlan luxuseletmód³² nemkívánatossá tették a magyar műsorban. Vagyis annak ellenére, hogy a sorozatot legfeljebb azok láthatták, akik az osztrák vagy jugoszláv határ közelében éltek, a fontosabb színészeket, Victoria Principalt, Patrick Duffyt, Charlene Tiltont a magyar nézők ismeretlen ismerősként tarthatták számon. S nemcsak a Dallast, hanem – kisebb mértékben – a hasonló közegben játszódó *Dinasty*t is.

3. kép. A frizurájával Magyarországon is divatot teremtő *Dallas*-sztár, Victoria Principal a *Film Színház Muzsika* hetilap 1983-as címlapján

³¹ „Itt van például a már mindenütt futó *Dallas*-sorozat. Gyártói az amerikai élet kritikájaként adják el, valójában azonban hamis mondanivalójával, rossz beállításával mindig a rossz győz benne” – nyilatkozta Gellért Endre, a televízió film- és koprodukciós osztályának vezetője. *Magyar Nemzet* 1983. március 3. 5.

³² „A nézők sosem tudják meg, hogy van egy másik *Dallas* is karnyújtásnyira az olajbárók világitól és a helikopter-leszállóhelyes luxusranchoktól.” *Népszabadság* 1982. augusztus 7. 7.

Összegzés

1953 után a desztalinizációval enyhébb, „szocialista” formában a „sztárkultusz” is visszatért a lapokba. A magyar újságírás visszatálalt a szovjetizálás előtti, bulváros mintákhoz, s azok annak ellenére érvényesültek, hogy a „szenzációhajhászás” rendre kiváltotta a sajtóirányítás rosszallását. Az 1956-os forradalom utáni irányítási vákuumban e tendenciák átmenetileg fel is erősödtek, ami hozzájárult ahhoz, hogy a magyar közönség számos nyugati sztárral, irányzattal ismerkedjen meg.

Az 1957-től újrainduló filmes magazinok fotóinak vizsgálata azt erősíti meg, hogy e lapok a magyar és külföldi színészeket sztárként kezelték. Ám e tekintetben csupán 1961/62-ig érezhető olyan törekvés, hogy a „szocialista sztárvilágot” is felépítsék, ezt követően a szovjet és a más szocialista országok művészei ritkán, a filmkínálatból következő arányuktól messze elmaradó arányban kerültek a lapok borítóira. Sőt, az 1960-as évek első felében a nyugati – ekkor elsősorban francia és olasz – színészek képei határozták meg a külföldi művészetet, bár a – sajtóirányítás nem rendszeres kritikájára is figyelő – lapszerkesztés inkább a hátsó borítót tartotta fenn számukra. A hatvanas évek második felében induló visszaesés után a nyugati sztárok fotóinak aránya még egy időszakban, az 1970-es évek végén futott fel, ám ekkor a hollywoodi filmek és a népszerű amerikai televíziós sorozatok mind nagyobb filmátvételi arányának megfelelően az amerikai színészek aránya is jelentősen emelkedett. Olyannyira, hogy hollywoodi sztárok divatirányzatokat is közvetítettek a szocialista Magyarországon, és olyan alkotások főhőseit is népszerűsítették fotókkal, hírekkel, amelyeket a közönség az első nyilvánosságból nem ismerhetett. Ezzel a képes magazinok is hozzájárultak a nyugati kultúra és világ presztízsének növeléséhez s a kulturális tér amerikanizálódásához.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL MK-S)

288. f. 33. cs. MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya

288. f. 41. cs. – MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága

XIX-A-24b – Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala

Film Színház Muzsika, 1957–1989.

Filmvilág, 1958–1989.

Színház és Mozi, 1950–1956.

Hivatkozott irodalom

- Ring Orsolya 2022: Színjátszás a propaganda szolgálatában a Rákosi-korszakban. *Múltunk* (67.) 4. 142–162.
- Szigethy Gábor 2005: 1956 – Konszolidáció. *Kortárs* 5. <https://epa.oszk.hu/00300/00381/00093/szig.htm> – utolsó letöltés: 2023. december 1.
- Takács Róbert 2016: In the Pull of the West: Resistance, Concessions and Showing off from the Stalinist Practice in Hungarian culture after 1956. *Hungarian Historical Review* (5.) 4. 814–833.
- Takács Róbert 2022: *Hollywood a vasfüggönyön túl*. Budapest.